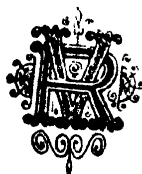
శ్రీరస్తు.

సులక్షణసారము

తాత్పర్యోదాహరణసహితము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1917.

PRINTED BY

V RAMASWAMY SASTRULU & SONS

AT THE ADI SARASWATI NILAYA PRESS.

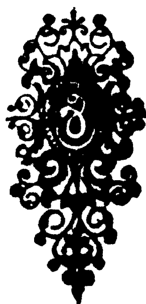
69, Malayaperumal Street, Madras—1917.

శ్రీరస్తు.

సులక్షణసారము

తాత్పర్యోదాహరణసహితము.

ఉపోద్ఘాతము.

రామా స్తనమండలీమిళితకా
శ్మీరార్ద్రితవక్షంబుతోఁ
బారావారతరంగసంగతలస
త్పర్యంకనాగంబుపైఁ
గారుణ్యామృతపూరపూరితకటా
క్షశ్రీలఁ బెంపొందు గం
భీరస్వాంతుఁ డనంతుఁ డాశ్రితజనా
భీష్టప్రదుం డయ్యెడున్. 1

అవతారిక.—కవిశిరోమణి యగుతాతింభట్టు సులక్షణసార మనుఛందోగ్రంథమును రచియింపఁ బూని, తా రచింప నెంచిన గ్రంథము నిర్విఘ్నముగ నెఱవేఱుటకై, తొల్లింటికవుల యాచారము ననుసరించి, గ్రంథాదియం దాశీర్వాదరూపముగ మంగళమును జేయుచున్నాఁడు.—

తా. శ్రీలక్ష్మీదేవిని గట్టిగఁ గౌఁగిలించి, పాల్కడలియం దాదిశేషుఁ డనుపాన్పుపైఁ బరుండి, భక్తులను గరుణతోఁ జూచుచు వారికోర్కెలీడేర్చునట్టి యమ్మహాదాతయగు నాద్యంతరహితుఁడైన శ్రీనారాయణమూర్తి జనులకోరికల నెల్ల నొసంగుఁ గాత.

ఛందోమహిమ.

అవతారిక.— గ్రంథకర్త ఛందోమహిమను దెల్పుచున్నాఁడు.—

క. విద్యలలోపల నుత్తమ
విద్య గవిత్వంబు మఱి కవిత్వము ఛందో
వేద్యము గావునఁ జెప్పెద
హృద్యంబుగఁ గవితచందమేర్పడఁ గృష్ణా. 2

తా. ఓ శ్రీకృష్ణా! విద్యలన్నింటిలో శ్రేష్ఠమగువిద్య కవిత్వము. అట్టికవిత్వము ఛందశ్శాస్త్రమువలననె తెలియనగును. కావున మిక్కిలి సులభముగాఁ గవిత్వము చేయుశక్తి గలుగునట్లు ఛందోగ్రంథమును జెప్పెదను.

అవ.— గ్రంథకర్త కవిత్వమహిమను, ఛందశ్శాస్త్రప్రభావమును దెల్పి, తాను రచింపఁబోవు గ్రంథనామమును, తనకా గ్రంథముఁ జేయుటకుఁ గలనేర్పు గల్గినవిధంబును దెల్పుచున్నాఁడు —

క. లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁ బ
రీక్షించుటఁ గొంతకొంత యెఱిఁగినవాఁడన్
లాక్షణికానుగ్రహిత సు
లక్షణసారము రచింతు లక్ష్యము లమరన్. 3

తా. నేను ఛందశ్శాస్త్రమెల్లఁ జదివి, లక్షణగ్రంథముల నెల్లఁ బరికించి, కొంచెముకొంచె మెఱిఁగి యున్నాను. అపరిచయము వలనను, ఛందోగ్రంథములను రచియించిన వారిదయ వలనను నేనిప్పుడు సులక్షణసార మను పేరు గలలక్షణగ్రంథమును జేయఁబూనితిని.

అవతారిక — ఇతరలక్షణగ్రంథములకంటెఁ దనగ్రంథమునకుఁ గలప్రాశస్త్యము నిక్రింది పద్యముచేఁ దెల్పుచున్నాఁడు.

తే. కొంద ఱెంచెడురీతులఁ గొంద ఱెంద
ఱందఱును జెప్పినవి గొన్ని యవియు నవియు
దొరయఁగాఁ గూర్చి కవిసమ్మతులును వ్రాయ
నుక్తలక్ష్యోల్లసనంబు లాంధ్రోక్తు లెనయ. 4

తా. ఇంతకు ముందు లక్షణగ్రంథము రచించిన వారిలోఁ గొందఱు చెప్పినవి మఱికొంద ఱొప్పుకొనలేదు. కావున నేను వారిలక్షణగ్రంథంబులను నన్నింటిని నింక ననేక గ్రంథంబులను బరిశీలించి, తెనుఁగుభాషలోని లక్ష్యలక్షణములకుఁ బొందిక యగునట్లు, సకలలాక్షణికసమ్మతంబుగా నీసులక్షణసారంబు రచియింపఁబోవుచున్నాఁడను.

సంజ్ఞాప్రకరణము.

మాత్రాలక్షణము.

క. మాత్ర యన నొక్కలఘు వగు
మాత్రలు రెండైన గురువు మఱి యెన్నఁబడుఁ

ధాత్రి నినఱువదినాలుగు
మాత్రలుగా గందమునకు♦మాత్రలు వెలసెన్.

తా. మాత్ర యనఁగా చిటికవేయునంతకాలము. అ-ఇది ఒకమాత్రలో నుచ్చరింపఁదగును గాన లఘువు అనఁబడును. రెండుమాత్రలకాలములో నుచ్చరింపఁబడు వర్ణము గురు వనఁబడును. ఆ. కందపద్యమున కిఱువదినాలుగు మాత్రలు గలవు.

—— గురులఘువుల స్వరూపము. ——

క. వివిధముగఁ జాఁపి పలికెడు [వుల్
నవియును మఱి యూఁదిపలుకు♦నవియును గురు
భువి నిలిపి పలుకువర్ణము
లవియెల్లను లఘువులయ్యె♦*[నంబుధిశయనా.]

తా. దీర్ఘాక్షరములును, దీర్ఘాక్షరములతోఁ గూడినహల్లులును గురువు లనఁబడును. ఉదా,— ఆ, ఈ, ఊ, కా, కీ, కూ మొదలైనవి. నిలిపి పలుకఁబడు వర్ణంబులు లఘువు లనఁబడును. ఉదా.— అ, ఇ, ఉ, క, కి, కు, కృ, మొదలైనవి. ఒకమాత్రకాలములో నుచ్చరింపఁబడునది లఘువు. రెండుమాత్రలకాలములో నుచ్చరింపఁబడునది గురువు.

మఱియు:—

క. గురువులు:—నిడుదలు, జడ్డ
క్కరములు, బొట్టులు, పిఱుంద♦కడ నూఁదినయు

*"అంబుధిశయనా" అనుపదము కవికృతేష్టదేవతాసంబోధనము. దీనికిచ్చట నేమియు సంబంధములేదు. కాన ఇది కుండలీకృతమైనది. ఇట్లే పైపద్యములందు ననియెఱుంగవలయు.

క్కరములు ; పెఱయవి లఘువులు;   [గున్.
గురులఘువులు మూఁడు గూడికొన గణముల

తా. దీర్ఘము లైనయచ్చులును; దీర్ఘము లైన అచ్చులతోఁ గూడినహల్లులును, సంయుక్తాక్షరములకు (ఒక హల్లుక్రింద నొకహల్లు- క్త, క్య, ష్ట ఇట్లు కలసినయక్షరములకు) ముందున్న యక్షరములును, న్, (ణ్) ల్, ర్, మొదలగు పొల్లుహల్లుల తోఁ గూడిన హ్రస్వాక్షరములును, అనుస్వారమునకు ముందున్న హ్రస్వాక్షరములును, గురువు లనఁబడును. తక్కినవి (తలకట్టు, గుడి, కొమ్ము, వట్రువసుడి మొదలగువానితోఁ గూడినహల్లులు) లఘువు లనఁబడును.

ఉదా.— ఆ, కా, రక్తము, చందము, వనముణ్, వనముల్, వత్తున్; దుఃఖము — క్రింద గీఁతలు గలవి గురువులు. అ, క, కృ ఇవి లఘువులు.

ఇట్టి లఘువులు మూఁడుగాని, గురువులు మూఁడుగాని, గురువులు లఘువులు కలసి మూఁడుగాని చేరినయెడల నదియొక గణ మనఁబడును. గణములలోఁ గొన్ని యైదక్షరములు, కొన్ని నాలుగక్షరములు, కొన్ని రెండక్షరములు, కొన్ని యొక్కటె యక్షరము గలవియై యున్నను, అవి యన్నియు నుప గణము లనఁబడు. ప్రధానగణము లెనిమిది. వానికి మూఁడే యక్షరములు గలవు గాని యెచ్చుతక్కువలు లేవు.

గురులఘువులకు గుఱుతులు.

క. గురువులకు సంజ్ఞ యొక్క
ట్లరయం దలక్రిందు వ్రాయ సటులం జెలఁగుణ్

ధరపై లఘువులు వెలయుఁ
గరిమఁ నిడుగీటు వ్రాయుఁ గరణి [ముకుందా].

తా. మనము తెనుఁగుభాషలో వ్రాయు ౧ (ఒకటి) అను సంఖ్యను ౧ ఇట్లు తలక్రిందుగా వ్రాసితిమేని యాగురుతు గురువును దెలుపును. । ఇట్లు పాతికవలె నిడుపుగీఁత యొక్కటి గీచితిమేని, యది లఘు వనంబడు. అనఁగా:

౧ ఈచిహ్నము గురువును దెలుపును }
। ఈచిహ్నము లఘువును దెలుపును }

అని ముఖ్యాభిప్రాయము.

సమ (ప్రధాన) గణములు.

క. గురువులు మూఁడిడ మగణము
పరగంగా నాదిగురువు భగణం బయ్యెన్
ధర మధ్యగురువు జగణము
[సరసగుణా] యంత్యగురువు సగణం బయ్యెన్.

క. నగణంబు మూఁడులఘువులు
యగణంబున కాదిలఘువు [యమునాతనయనిభా]
రగణంబు మధ్యలఘు వగు
తగణంబున కంత్యలఘువు [దాక్షిణ్యనిధీ]. 11

తా. సమగణములు మూఁడేసియక్షరములు గలవి యని ముందటిపద్యమునకుఁ జెప్పఁబడెను. అట్టిగణము లెనిమిది.

1 మగణము=మూఁడు అక్షరములు గురువులుగాఁ గలది.

2. భగణము=ఆద్యక్షరము గురువుగాఁ గలది.

3. జగణము=మధ్యాక్షరము గురువుగాఁ గలది.

4. సగణము=అంత్యాక్షరము గురువుగాఁ గలది.

5. నగణము=మూఁడక్షరములు లఘువులుగాఁ గలది.

6. యగణము=ఆద్యక్షరము లఘువుగాఁ గలది.

7. రగణము=మధ్యాక్షరము లఘువుగాఁ గలది.

8. తగణము=అంత్యాక్షరము లఘువుగాఁ గలది.

మూఁడక్షరములగణములకు ఉదాహరణము.

అవ. ఇంక నీయెనిమిదిగణంబుల కుదాహరణంబులఁ జూపు చున్నాఁడు.—

క. మగణము శ్రీనాథా యన
భగణము కేశవ యనంగఁ బరికింపఁ దుదిన్
జగణము ముకుందయనఁగా
సగణము వరదా యనంగ [సర్వజ్ఞనిధీ]. 12

క. నగణము వరద యనంగా
జగతి మురారీ యనంగఁ జను యగణంబున్
రగణంబు మాధవా యనఁ
దగణము దైత్యారి యనఁగ [దామరసాక్షా].

మగణము=ఉదా— శ్రీనాథా (అన్నియక్షరములుగురువులు)

భగణము=ఉదా— కేశవ (మొదటియక్షరము గురువు).

జగణము=ఉదా— ముకుంద (రెండవయక్షరము గురువు)

N. B. సున్నకు ముందుండు హ్రస్వము గురువని జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనవలయు.

సగణము=ఉదా—వరదా (కడపటియక్షరము గురువు).

నగణము=ఉదా—వరద (మూఁడక్షరములు లఘువులు).

యగణము=ఉదా—మురారీ (మొదటియక్షరములఘువు).

రగణము=ఉదా—మాధవా (నడిమియక్షరము లఘువు).

తగణము=ఉదా—దైత్యారి (కడపటియక్షరము లఘువు).

ఈగణములను సులువుగాఁ దెలిసికొనుటకై యీక్రింది చక్రమును జక్కఁగా గ్రహింపుఁడు.

సంఖ్య	గణముల పేళ్లు	గురులఘు.			ఉదా హరణము	లక్షణములు.
		మొ.	న.	క.		
1.	మ	U	U	U	శ్రీనాథా	అన్ని అక్షరములు గురువులు.
2.	భ	U	|	|	కేశవ	కే=గు; శ=ల; వ=ల.
3.	జ	|	U	|	ముకుంద	ము=ల; కుం=గు; ద=ల.
4.	స	|	|	U	వరదా	వ=ల; ర=ల; దా=గు.
5.	న	|	|	|	వరద	అన్ని అక్షరములు లఘువులు.
6.	య	|	U	U	మురారీ	ము=ల; రా=గు; రీ=గు.
7	ర	U	U	U	మాధవా	మా=గు; ధ=ల; వా=గు.
8.	త	U	|	|	దైత్యారి	దై=గు; త్యా=గు; రి=ల.

రెండక్షరముల గణములు.

క. లలమునకు రెండు లఘువులు
వల నొప్పఁగ లఘువు గురువు • వగణం బయ్యెఁ
గల మయ్యె గురువు లఘువును
[జలజాక్షా] గగ మనంగ • జను గురుయుగమున్.

తా. లల మనఁగా రెండులఘువులు గల గణము. లగ మనఁగా మొదటలఘువు, పిదప గురువును గల గణము. గల మనఁగా మొదట గురువు, పిదప లఘువును గల గణము. గగ మనఁగా రెండుగురువులు గల గణము.

గణము.	గుఱుతు.	ఉదా.	వివరణము.
లల=	I I	నర	లఘువు, లఘువు
లగ=(వ)	I U	సదా	లఘువు, గురు
గల=(హ)	U I	కాదు	గురువు, లఘువు
గగ=	U U	కాదా	గురువు, గురువు

వీనిలో I U=లగమునకు వగణమనియు, U I = గలమునకు హగణమనియు వేఱుపేళ్లు గలవు.

రెండక్షరములగణముల కుదాహరణము.

క. శౌరి యనిన హగణం బగుఁ
జేరి హరీ యనిన నల్ల • సిల్లును వగణం
బారయఁ గృష్ణా యనినను
ధారుణి గగ మంద్రు లలము • దా హరి యన్నన్.

హగణము
లేక,గలము } =ఉదా—శ్రీర (మొదటి యక్షరము గురువు).

వగణము
లేక;లగము } =ఉదా—హరీ (రెండవయక్షరము గురువు).

గగము=ఉదా—కృష్ణా (రెండును గురువులు)

లలము=ఉదా—హరి (రెండును లఘువులు).

సం.	గణముల పేళ్లు.	గుఱుతు.		ఉదాహరణము.	లక్షణము.
1.	గలము	∪	I	శ్రీర	శ్రీ=గు; ర=ల దీనికి హగణమని పేరు గలదు.
2.	లగము	I	∪	హరీ	హ=ల, రీ=గు. దీనికి వగణమని పేరు గలదు.
3.	గగము	∪	∪	కృష్ణా	కృ = సంయుక్తాక్షరమునకు ముందక్షరము గనుక గురువు, ష్ణా=గురువు.
4.	లలము	I	I	హరి	హరి=రెండును లఘువులు.

క. నగణముపయి గురు వున్నన్
నగ మగు లఘువున్న యెడల నల మగు వరుసన్
సగణముపయి లఘు వున్నన్
దగ సల మగుఁ [గంజహితసుధాకరనయనా].

తా. నగణసగణములకు లక్షణము దెలిపి యున్నదిగదా. ల యనఁగా లఘువనియు,గ యనఁగా గురువని యుఁ దెలియవల

యయు. నగణముమీఁద లఘు వున్నయెడల నలమనియు, నగణము మీఁద గురువున్నయెడల నగమనియు, సగణముమీఁద లఘు వున్నయెడల సల మనియుఁ జెప్పఁబడు.

నలము = | | | | = నాలుగులఘువులు = ఉదా — పవనము.

నగము = | | | ∪ = ల, ల, ల, గ = ఉదా — జలధరా.

సలము = | | ∪ | = ల, ల, గ, ల = ఉదా — మనుజుండు.

ఇంద్రసూర్యచంద్రగణంబులు.

క. నల, నగ, సల, భ, ర, తలు నా
నెలమిని నీయాఱుగణము • లింద్రగణంబుల్;
గల, నగణము లీరెండును
జలజాప్తగణంబు లయ్యె • [జగదాధారా]. 16

క. గల, నగణము లినుఁ; డింద్రుఁడు
నల, నగ, సల, భ, ర, త;లింక•నగగ,నహ,సలా,
భల, భగురు, మలఘు, సవ, సహ,
తల, రల, నవ, నలల, రగురు•తగ,లిందుఁ[డజా].

సూర్యగణములు.

1. హగణము ∪ |
2. నగణము | | |

ఇంద్రగణములు.

1. నగ | | | ∪
2. నల | | | |
3. సల | | ∪ |
4. భ ∪ | |
5. ర ∪ | ∪
6. త ∪ ∪ |

చంద్రగణములు.

1. నగగ = I I I U U
2. నహ = I I I U I
3. సలల = I I U I I
4. భల = U I I I
5. భగురు = U I I U
6. మలఘు = U U U I
7. సవ = I I U I U
8. సహ = I I U U I
9. తల U U I I
10. రల = U I U I
11. నవ = I I I I U
12. నలల = I I I I I
13. రగ = U I U U
14. తగ = U U I U

వీనికి వరుసగా నుదాహరణములు.

1. నగగ=నరసుఁ డిమ్మహిన్
2. నహ=వరములెల్ల
3. సలల=తిలకించిన
4. భల=రామునకు
5. భగురు=రామునకున్
6. మలఘు=వీతేకుండు
7. సవ=హరిదాసునిన్
8. సహ=జలజాతాక్షు
9. తల=గోపాలుఁడు
10. రల=దేవదేవ
11. నవ=వరదుఁడుదాన్
12. నలల=సురభిసుత
13. రగ=దేవదేవా
14. తగ=గోవిందుఁడా

క. గగణంబగు నేకగురువు
లగణంబగు నేకలఘువు • లాలిత మనఁగా
వగణ మగు లఘువు గురువును
హగణంబగు గురువులఘువు • [హరిభక్తవరా].

తా. రెండుగురువులు గగ యనియును రెండులఘువులు లల యనియుఁ దెలియఁదగినది. (ఈపద్యములోని విన్యాసము నుండే

వివరింపఁబడియున్నవి. అయినను మరలఁ బ్రస్తావానుసారం బుగ నిచ్చట వివరింపఁబడుచున్నది) ఒకగురువు 'గ' గణము అనియు, ఒకలఘువు 'ల' గణమనియుఁ జెప్పఁబడును. రెండు గురువులు 'గగ' మనఁబడును. రెండు లఘువులు 'లల' మనఁ బడును. 'గా' 'లా' యని దీర్ఘములుగాఁ జెప్పినను రెండు గురువులు, రెండులఘువులని యర్థము చేసికోవలెను. మొదటి యక్షరము లఘువును రెండవయక్షరము గురువును నైనయెడల 'వ' గణమనఁబడు. మొదటి యక్షరము గురువును, రెండవ యక్షరము లఘువును నైనచో 'హ' గణ మనఁబడును.

ఇది సులక్షణాసారం బనుఛందశ్శాస్త్రంబునందు గురులఘుగణస్వరూపనిరూపణం బనుసంజ్ఞాప్రకరణము.

అవ.—ఇఁక వృత్తగణప్రస్తారమును వృత్తలక్షణంబులును జెప్పుచున్నాఁడు. అందు మొదట సామాన్యంబుగఁ బ్రస్తారలక్షణంబుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

వృత్తగణప్రస్తారము.

క. చాలుగను సర్వగురు లిడి
లాలితముగ గురువుక్రింద ♦ లఘువు వెలపటన్
ఓలి సమంబులఁ దాపలి
వ్రాలకు గురువులను నిల్పఁ ♦ బ్రస్తారముగున్. 19

తా॥ ఏన్నిచఛందమునకుఁ బ్రస్తారము సేయవలయునో యన్నిగురువులు వరుసగాఁ బెట్టుకొని యావరుసలో మొదటి గురువు క్రింద లఘువుం బెట్టుకొని, దాని ప్రక్కనున్న గురువుల క్రింద గురువులె పెట్టుకొనఁగా రెండుబంతు లేర్పడును గాన వారెండవవరుసలో మొదటిగురువు ఎద్దియో దానిక్రిందఁ దిరుగ లఘువుం బెట్టికొని, వెలుపల నున్న గురువుల కన్నింటికిని గురువులం బెట్టి, దాపల నున్నలఘువు క్రింద గురువు పెట్టవలయు. ఇట్లేర్పడుదానిని, యేవరుసలో నైనను మొదటిగురువు క్రింద లఘువు పెట్టుకొని వెలుపల గురువు క్రింద గురువును లఘువు క్రిందే లఘువును బెట్టుకొని దాపల నున్న లఘువుల క్రింద గురువులు పెట్టుకొనవలయును. ఈప్రకారము సర్వము లఘువు లగు వఱకును బ్రస్తరింపవలయు నని తాత్పర్యము.

అవ. గణలక్షణమునకు వివరణము చెప్పుచున్నాఁడు—

క. ఎన్నవఛందం బడిగిన
నన్నియు గురులిడుచు మఱిగణాష్టకమును దాఁ
బన్నుచు లఘువులె తుదగా
నెన్నిక నిడ వృత్తసంఖ్య యేర్పడవచ్చున్. 20

తా. ఎవ్వరైన నిన్నవఛందమును బ్రస్తరింపు మని యడిగినచో, నన్నిగురువులు మున్ను చెప్పిన "చాలఁగను సర్వగురువులు" అను పద్యముప్రకారము ప్రస్తరింపఁగా, మొదటిఛందస్సునకు రెండు, రెండవఛందస్సునకు నాలుగు, మూఁడవ

10750